

אורות ישראל
מכללה אקדמית לחינוך
מייסודן של מכללות
מורשת יעקב ואורות ישראל

מאורות

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

גיליון ט תשע"ג
מספר 429

גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחידו

יתקרב האדם אל בוראו, ידבר בו וילך בדרכיו. והפך הענווה – הגאוה, שחכמים הפליגו לדבר בגנותה.¹

הרב צבי יהודה הכהן קוק, בשיחות, חוברת 13 "הדור", מלמד את מידת הכבוד בספר מידות הראי"ה ומתייחס אל הברירה מן הכבוד:

יש אצל חז"ל, ראשונים ואחרונים, הרבה הדרכות מוסריות של כבוד לעניינים רוחניים ודברים שבקדושה. ויחד עם זה נמצאת שלילת הרדיפה אחר הכבוד: "כל הרודף אחר הכבוד, הכבוד בורח ממנו". חולשה זו תאוות הכבוד היא חולשה פסיכולוגית. אדם תאב כבוד, אדם שמאד משולהב מערך עצמו, אדם שדואג שיביטו עליו ושיבטאו כלפיו יחס חיובי של אהבה והוקרה – הוא אדם לא עצמאי, אדם התלוי במה שאחרים אומרים. **לאדם צריך להיות חשוב הקניין הפנימי של תורה**, ולא מה שאחרים חושבים עליו [...] אין להיות משועבד לאחרים ולהתפעל מהם.

יש להדגיש כי את המילים הנפלאות "גדלו לה' אתי, ונרוממה שמו יחידו" אומר דוד באחד הרגעים הקשים ביותר בחייו. "לדוד, בשנותו את טעמו לפני אבימלך, ויגרשהו וילך" (לד, א). דוד בורח על נפשו מפני שאול על לא עוול בכפו. הוא מגיע אל מלך פלישתים, המוסת על ידי אנשיו להרוג את דוד. דוד מתחפש למשוגע, וכך ניצל... אף ברגעים קשים אלה דוד אינו מאבד את אמונתו, את השמחה, ואת הרצון העז המלווה אותו כל חייו – לגדל את שם ה' ולהודות לו על כל חסדיו. ולא רק זאת. דוד מזמין את כל עם ישראל להשתתף עמו בהודיה ובשבח לה', כפירושו של ראב"ע: "גדלו. כאילו ידבר עמהם, ויבקש שיעזרוהו לגדל את השם".

זהו אותו דוד המלך המתאר את מצבו הנפשי: "ה', לא גבה לבי ולא רמו עיני, ולא הלכתי בגדולות ובנפלאות ממני. אם לא שוויתי ודוממתי נפשי, כגמול עלי אמו, כגמול עלי נפשי" (תהלים קלא, א–ב). דוד הוא מלך נבחר עתיר הצלחות אדירות וכיבושים, אך לגביו אלו הם רק דברים חיצוניים. הוא מתאר את עצמו כתינוק אוהב ואהוב המתרפק על אביו שבשמים כמו תינוק המתרפק על אמו האהובה.

הרבנית ד"ר יעל צהר
מרצה בהתמחות לתנ"ך

תוך כדי נשיאת ספר התורה אל הבמה בבית הכנסת פוצח שליח הציבור יחד עם הקהל בקריאות שבח לריבונו של עולם: "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחידו" (תהלים לד, ד). ההתרגשות הולכת ומתעצמת: "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, כי כל בשמים ובארץ, לך ה' הממלכה, והמתנשא לכל לראש" (דברי הימים א' כט, יא); "רוממו ה' אלוקינו והשתחוה להדום רגליו, קדוש הוא, (תהלים צט, ה); "רוממו ה' אלוקינו והשתחוה להר קדשו, כי קדוש ה' אלוקינו" (שם, ט).

לפני שנים נכחנו, אישי ואני, בימי עיון של הרב יהושע צוקרמן שליט"א. ימי העיון היו מכוונים דווקא לשומעים שאינם שומרי מצוות. והנה, בשבת בבוקר לאחר תפילת שחרית, התיישב לידנו זוג אנשים עדינים. פניו של האיש הביעו מצוקה והוא לחש את שאלתו: למה צריך כל כך לשבח את האלוקים? האם הוא זקוק לכל כך הרבה דברי חנופה ולסופרלטיבים?

התשובה הייתה פשוטה: ה' איננו זקוק לכך; אנו זקוקים לכך. שכן אם לא נחשוב על אלוקים, אם לא נפנים שהוא הבורא, הוא המשגיח, הוא המנהל האמתי, על מי נחשוב כל היום? על עצמנו, כמובן...

וזאת לדעת: היהדות מחנכת אותנו להיות לא אגוצנטריים. מידת הענווה איננה דווקא לחשוב שאינני מסוגל, שאינני שווה, אלא, כדעתם של כמה וכמה מרבתינו – שלא להיות מרוכז בעצמי. במרכז ההווה נמצא הבורא, לא האדם. וכך אומר הנצי"ב מוולוז'ין:

ומשמעות עניו הוא שאינו חושש לכבודו וצערו, ולא משום שהוא שפל בעצמו ואינו מכיר בעצמו שאינו ראוי לזה הצער והיעדר הכבוד, אלא משמעות עניו, שהוא מתנהג בלי חשש על כבודו (העמק דבר, במדבר יב, ג).

ענווה היא אי-שימת האדם את עצמו במרכז.

פרופסור משה ארנד זצ"ל, שהיה מורי ורבי במכללה שבירושלים, מסביר את שיטת הנצי"ב במידת הענווה כך:

העניו הוא הטיפוס הענייני, שאין בתודעתו אלא טובת העניין בלבד, ושאינן חולשות אנוש מאפילות על שיקול דעתו ומערפלות את הכרעותיו. נאמר במכילתא: "ומשה ניגש אל הערפל אשר שם האלוקים" (שמות כ, יח) – מי גרם לו? ענוותנותו. ואמרו דרשנים: משה רבנו זכה לקרבת אלוקים משום ששם את עצמו בערפל [...] נמצאנו למדים שאין הענווה רק אחת מן המידות הטובות, כי אם מידת המפתח שמכוחה

¹ מ' ארנד, חינוך יהודי בחברה פתוחה, על החינוך למידות ועל מידת הענווה.

"ביקש יעקב לישב בשלווה" – האם יש מקום לשלווה?

פרשת השבוע מתחילה בפסוק: "וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען". נדמה שסוף סוף זוכה יעקב לשבת בשלווה אחרי אירועים קשים ומסעירים.

בפרקים הקודמים מתארת התורה את אירועי חייו של יעקב. כבר כשהיה בבית הוריו אמו רבקה מאיצה בו לברוח מפני עשיו: "עתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה [...]. עד אשר תשוב חמת אחיך".

יעקב בורח מפני עשיו ללבן ועובד שבע שנים עבור רחל, אך כאמור לבן מרמה אותו ומחליף את רחל בלאה אחותה ויעקב נאלץ לעבוד שבע שנים נוספות בעבור רחל אשתו: "ויהי בבקר והנה הוא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני [...]. נתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות". גם העבודה אצל לבן לא הייתה עבודה הוגנת. יעקב מתאר לנשותיו איך אביהן לבן הונה ורימה אותו בתקופה שעבד אצלו: "אבכן התל בי והחלף את משכרתי עשרת מנים ולא נתנו אלקים להרע עמדי".

אחרי שיעקב עוזב את בית לבן תלואותיו לא תמו. הוא ממשיך לברוח מעשיו ובדרך הקב"ה מזמן לו התמודדות פיזית מול מציאות שהיא כלל לא ארצית – מאבק עם מלאך ה': "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו עד עלות השחר [...]. והוא צלע על ירכו".

על אף צליעתו, יעקב חייב להיות מוכן למפגש עם עשיו אחיו. הוא מתכוון בשלושה מישורים: מלחמה, תפילה, ודורון. על אף ההכנה הרבה יעקב לא יודע מה יהיה סופו של המפגש עם אחיו וכשמתקרב יעקב לעשיו הוא רואה את אחיו עם צבא רב: "וישאו יעקב עיניו וירא והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש". לאחר שהמפגש עם עשיו נגמר בשלום ונסתיימו ימי נדודיו, לא זוכה יעקב לשלווה המיוחלת. בנו של נשיא הארץ "שכם בן חמור" מענה את דינה בתו של יעקב: "וירא אתה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ [...] וישכב אתה ויענה".

גם כאשר הסיפור הזה מסתיים אחרי היוזמה המורכבת של שמעון ולוי להרוג את כל אנשי העיר, הקב"ה מצווה את יעקב

לעלות לבית אל ולבנות מזבח. כשיעקב עוזב את בית אל מתה עליו אשתו, בדרך אפרתה: "ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה [...]. יצב יעקב מצבה על קברתה הוא מצבת קברת רחל עד היום". לא זו בלבד שמתה עליו אשתו האהובה, הרי שזמן קצר לאחר מכן מת אביו. אחרי התלאות הללו אנו פוגשים שוב את יעקב בפרשתנו וישב בארץ כנען. אנו, שקראנו את כל תלואותיו, מייחלים סוף סוף לשלווה שיזכה לה יעקב אבינו הצדיק שכל כולו אמת ומידות נאצלות. אך אנו יודעים שמכאן מתחילים תלואותיו של יוסף בחיר בניו, כמו שכתוב בפסוקים הבאים: "ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף [...] יקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים. ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו". יעקב נאלץ שוב להתאבל, והפעם על יוסף בנו. כל הניסיונות לנחמו עלו בתוהו ואנו נשארים עם התמיהה.

רש"י מלמד אותנו על הפסוק הראשון דבר מבהיל שאלמלא אמר זאת רש"י – לא היינו רשאים לאומרו:

ביקש יעקב לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלווה ואומר הקב"ה לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים לישב בשלווה בעולם הזה.

רש"י מפרש את סיפור מכירת יוסף כעונש ליעקב על כך שכעת, כשניצל מכל אויביו, ביקש "שלווה". מובן שאל לנו לדון את יעקב אבינו אלא ללמוד מכך מוסר לעצמנו.

רש"י מלמד אותנו שהעולם הזה איננו מקום של ישיבה בשלווה; השלווה מקומה בעולם הבא. כמו שאמרו חז"ל "היום לעשותם ומחר לקבל שכרן": השכר לעתיד לבוא, ובינתיים בעולם הזה תפקיד הצדיקים, ומתוך כך גם תפקידנו, הוא לעשות!

ברוריה גרינצייג

**סטודנטית בהתמחויות לתנ"ך ולמחשבת ישראל
ובמכון הגבוה לחינוך ואמונה**

הציונות הדתית בעקבי רבנו הרצ"ה זצ"ל

ברוריה מכמן

מדבריו על אודות חנוכה

חנוכה – פרידה מארץ-ישראל

חנוכה היא העניין האחרון בסדר בזמנים שלנו בארץ חיינו. זה הנס האחרון של ארץ-ישראל (לכן אומרים הלל בחנוכה, מה שאין כן בפורים שהוא נס שבחוץ לארץ. מגילה יא; א). שלמות כלל ישראל היא בארץ ישראל, וגם שלמות התורה היא בארץ ישראל: "אין תורה כתורת ארץ-ישראל". היא ארץ חיינו במובן הרוחני וגם במובן הגופני-בריאותי, זהו האקלים המתאים לנו. רופא מפורסם חקר ובירר שסיבת המחלות היהודיות המיוחדות היא מחמת שהגוף היהודי שייך לכאן. התגלגלנו לאירופה – אבל אין זה שייך למבנה הגוף שלנו, וזה גורם לפעמים לסיבוכים, ובייחוד מחלות נפש. הבריאות והנורמליות שלנו מכל הבחינות ובכל המובנים היא פה, בארץ חיינו. בניגוד למצב של התקדמות והתעלות של "מעלין בקודש ולא מורידין", יש ירידה מפני ש"גלגנו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו". ישנה הידרדרות פוליטית, רוחנית וקדושתית. מפני זה יש הבחנת מדרגות בין ישעיהו, שהיה לפני הגלות, ובין ירמיהו, שהיה כבר בזמן הגלות.

חנוכה היא האחיזה האחרונה בסדר חיים נורמלי של יהדות, תורה ומצוות, בארץ חיינו. בימים ההם הופיע סדר אלוהי מיוחד של התפרדותנו האיטית מאחיות כלל ישראל בארץ חיינו. אנו עומדים על גבול צאתנו מהארץ, אין זה דבר פשוט. ממקור האורה של ארץ-ישראל – יש להמשיך במחשכים. דבר ד' ממשיך להתגלות גם במחשכים: "במחשכים הושיבני" "זה תלמודה של בבל". יש תשובה של ה'חיתם סופר' בהלכות צדקה והוא מסיים: "היושב בפרשבורג באפילה – ועיניו נטויות לארץ במהרה". והוא מוסיף: "אני מצפה שדברי תורה אלו – כשיגיעו לארץ-ישראל – יתעלו ויתקדשו בקדושה עליונה יתרה". הוא פוסק הלכה בפרשבורג, אבל כשהדברים יגיעו לאווירא קדישא דארץ-ישראל – זה גופא ירומם אותם מתוך הפגישה עם המקום הטבעי שלהם.

תמימות דאורייתא ודרבנן

בחנוכה אנו נפגשים בתמימות התורה המקיפה תורה שבכתב ותורה שבעל-פה. הגמרא שואלת על נוסח הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו להדליק נר של חנוכה": "והיכן צונו?". כאן מתגלה שכל הדרבנן הוא באמת דאורייתא, מיסוד: "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך". "תורת ד' תמימה" מקיפה את כל התורה כולה, כל הדאורייתא וכל הדרבנן. הכל ענין אחד, חיוניות אחת שלמה של כל שלשלת דבר ד' שמחיה אותנו, הנמשכת בדאורייתא ובדרבנן. "חיי עולם נטע בתוכנו – היא תורה שבעל-פה".

התקשרות עליונה זאת מזדמנת ומתגלה דווקא בקשר למצוות ד' בחנוכה, ואין זה מקרי. זה שייך לעניין פגישות העניינים מכל הבחינות שבחנוכה.

מתוך: שיחות הרב צבי יהודה – מועדים א', בעריכת הרב שלמה אבינר, ירושלים תשס"ו, עמ' 141–144.